

І н ф о р м а ц і й н е п р а в о

УДК 1:316.4

ПИЛИПЧУК В.Г., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
директор НДІ інформатики і права НАПрН України
ДЗЬОБАНЬ О.П., доктор філософських наук, професор, професор кафедри
філософії Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого

ФЕНОМЕН ІНФОРМАЦІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ

***Анотація.** Розглянуто історичні, правові та філософські аспекти феномену інформації та підходи щодо її розуміння в сучасних умовах становлення інформаційного суспільства, формування національного та глобального інформаційного простору.*

***Ключові слова:** інформація, кібернетика, феномен інформації, інформаційне суспільство.*

***Аннотация.** Рассмотрены исторические, правовые и философские аспекты феномена информации и подходы к ее пониманию в современных условиях становления информационного общества, формирования национального и глобального информационного пространства.*

***Ключевые слова:** информация, кибернетика, феномен информации, информационное общество.*

***Summary.** The article examines the historical, legal and philosophical aspects of the phenomenon of information and approaches to its understanding given the current conditions in the information society, the formation of national and global information space.*

***Keywords:** information, cybernetics, the phenomenon of the information, the information society.*

Постановка проблеми. Глобальний розвиток інформаційних технологій породив нові інформаційні відносини та організаційні форми в економіці й виробництві, став новим джерелом продуктивності праці й активізував процеси формування глобальної економіки. Стає все більш очевидним, що інформація та інформаційні ресурси є найважливішими чинниками розвитку, стратегічним ресурсом, де первинною стає не вартість праці та природних ресурсів, а вартість знань. Інформація стала продуктивною силою і товаром, одночасно будучи засобом захисту і нападу у відстоюванні державних, корпоративних і особистих інтересів суб'єктів владних відносин. Нормальна життєдіяльність людини, суспільства і держави стала цілком визначатися рівнем розвитку, якістю функціонування і безпекою інформаційної сфери, де вирішальною стає якість і швидкість обробки інформації. За цих умов актуалізується проблема пізнання феномену інформації.

Результати аналізу наукових джерел і публікацій свідчать, що в даний час ще не вироблено єдиного й загально визнаного загального визначення поняття інформації, вживаються сотні дефініцій, часто суперечливих і взаємовиключних один одного. Деякі вчені на цій підставі закликають навіть взагалі відмовитися від спроб дійти якого-небудь вирішення проблем, пов'язаних з розумінням феномена інформації.

Метою статті є висвітлення історичних, правових та філософських аспектів феномену інформації й актуальності подальших досліджень цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах становлення інформаційного суспільства та інформаційної глобалізації закономірно виникає низка світоглядних питань, для розуміння яких необхідно звернутися до природи інформації та уявлень про неї як явища сучасної цивілізації. Процес формування концепцій розуміння ролі та значення інформації, за нашими оцінками, можна умовно розділити на три періоди: докібернетичний, кібернетичний і посткібернетичний.

Докібернетичний період пов'язаний з традиційним (на філософському рівні) розумінням передумов існування інформаційної взаємодії як такої. Він розпочався за часів еллінської та постеллінської цивілізації й завершився періодом промислової революції кінця XIX ст. За цих умов також виникло й інформаційне право [1]. Як приклад можна називати фаціальне право (від *fas* – “сам”), що регулювало в межах божественної волі доступ до використання інформації.

Початок XX ст. був пов'язаний з фундаментальними відкриттями сучасної наукової парадигми: теорії імовірності й квантової механіки. Саме вони створили базові передумови для наукового і технічного прогресу в сучасному його баченні. Проте реалізовуватися на технічному рівні ці відкриття почали в середині XX ст., коли вже стали помітними шляхи їх технологічної реалізації.

З середини 50-х років XX століття розпочався так званий *кібернетичний період* розуміння інформації. 50-ті й 60-ті роки минулого століття були відзначені розквітом кібернетики й електроніки. Представники саме цих наук створювали перші та подальші покоління електронних обчислювальних машин, зокрема, персональних комп'ютерів. Саме тоді формувалися і бурхливо розвивалися основні теорії інформації. Теоретична спадщина того часу й дотепер є основним базовим підходом у науці при дослідженні проблем інформації.

Період кібернетичного розуміння ролі й значення інформації продовжувався до 1990-х років, тобто до початку масової інформатизації, коли розпочався етап впровадження персональних комп'ютерів, цифрових ліній передачі інформації і створення нового класу інформаційних технологій. Великі швидкості передачі інформації, а також високі технології її обробки, зберігання і використання створили нові рівні розуміння природи і значення інформації в суспільстві.

З 1990-х років розпочався і до сьогодні триває так званий *посткібернетичний період* – період масового освоєння високотехнологічних інформаційних систем та їх впровадження в усіх сферах життєдіяльності соціуму.

Для більш глибокого розуміння феномену інформації варто розглянути етимологічне значення слова “інформація” і встановити його сенс. Слово “інформація” латинське за походженням, буквально означає [2 – 4]: 1) повідомлення про що-небудь; 2) відомості, що є об'єктом, переробки і передачі; 3) у математиці й кібернетиці – кількісна міра усунення невизначеності (ентропії), міра організації системи.

Інформувати – означає надавати відомості про що-небудь. Реконструюючи словотворення “інформація” і мотиви його виникнення, тобто з'єднавши відому морфему “ін” і слова “форма” або “формація”, побачимо, що таке об'єднання буквально означатиме: “всередину зовнішнього вигляду, в його зовнішній контур”, “всередину якої-небудь видимості або формальності”. Убачається, що в цьому “обігу всередину” є певний сенс, пов'язаний з етимологією повного слова “інформація”.

Вважаємо, що навіть у суто лінгвістичному сенсі ми маємо справу з феноменом, який історично використовувався для позначення явищ, що мають набагато істотніше

значення, аніж його просте мовне оформлення. Слово “інформація” буквально виражає “всередину форми”, “всередину контуру”, “звернення всередину форми”. У таких значеннях вбачається певне “зовнішнє звернення всередину форми”, “звернення або проникнення через зовнішню форму (контур) усередину чого-небудь”. Можна уявити або осмислити історичну мотивацію за допомогою певної послідовності та, змінивши колишнє поєднання, побудувати словесну конструкцію в дещо іншому вигляді: “зовнішнє оформлення” (*formacio*), “обернене всередину” (*in*)”.

На перший погляд, виходить щось абсурдне. Проте гіпотетично відзначимо, що мовна конструкція “форма, обернена всередину” має вже глибше смислове призначення жорсткого зв’язку між формою та змістом. І саме у цій мотивованій визначеності вбачається змістовний смисловий ефект. Як слушно припускає П. Кузнецов – “латинські мовознавці при утворенні слова “інформація” мали за мету позначити якусь суть, яку воно повинне було оформити” [5, с. 68].

Таке припущення пов’язане з тим, що на певному історичному етапі науково-технічного прогресу наукові дослідження та їх реалізація стикалися з недосконалістю термінологічного оформлення. У таких випадках дослідники вдавалися до створення нових термінів для нових понять або зверталися до лінгвістичних прийомів для перебудови колишніх мовних конструкцій. При цьому терміни, що були сприйняті науковою спільнотою й адекватно відображали сенс та зміст новизни, з часом набували категоріальних форм. Але мали місце й термінологічні помилки, пов’язані з недостатньо продуманим вибором нових понять або зміною попередніх мовних конструкцій. Такі підходи часто призводили до їх перетворення на неологізми або до поступового зникнення. Факти невдалого термінологічного використання часто спостерігалися в період промислової революції (XIX – початок XX ст.), коли науково-технічний прогрес значно випереджав його “словесне оформлення”.

У цьому контексті слід відзначити, що до початку XX ст. термін “інформація” майже не застосовувався (чи обмежено застосовувався) у науковій сфері. У XIX ст. були спроби використовувати його як специфічний інструмент пізнання в галузі фізики. При цьому згадувалися метричні оцінки наукової термінології: “інформаційна широта терміна”, “інформаційна глибина терміна”, “інформація як міра твердження”.

Перші згадки про нього ми зустрічаємо у 30-ті роки XX ст. Так, у словнику під редакцією Д. Ушакова “інформація” тлумачилася як “повідомлення, що інформує про положення справ або чиеї-небудь діяльності, відомості про що-небудь” [6].

В українській мовній традиції також відсутнє слово “інформація”. Це саме можна сказати про старослов’янські словники. Разом з тим, у різних мовних формах (офіційній, церковній, літературній або діловій), заснованих на змішанні візантійських та слов’янських мов, трапляються слова і словосполучення, які за смыслом є спорідненими із словом “інформація”. Наприклад, слова “звістка”, “знання”, “пізнання”, “знати”, “зрозуміти”, “розуміти”, “осягати”, “вникати”, “позначати”, “відзначати”, “знак”, “знамення”.

Відсутнє слово “інформація” й у відомих і популярних словниках В. Даля, Блокгауза і Ефрона та інших довідниках з мовознавства середини XIX – початку XX ст. Проте, в цей час зустрічалися й мовні аналоги слова “інформація”, близькі йому за змістом. Наприклад, слово “форма” (латинське, французьке) означало такі поняття, як: 1) фігура, зовнішній вигляд, образ; 2) встановлений порядок.

Якщо латинське “інформація” є ближчим за значенням до форми, зовнішнього вигляду й устрою чого-небудь, формальної сторони, то в українській мовній традиції такого акценту не спостерігається. Сміслові “інформаційні” позначення в українській мові відображають істотніші ознаки того, що виражається у словах, близьких за змістом

до слова “інформація”. Саме в цьому, як уявляється, полягають їх первинна мотивація і значення, вільні від будь-яких історичних обставин.

Ще наприкінці XIX ст. латинські традиції в мовних вживаннях були широко представлені (зокрема, в юриспруденції, яка того часу вже повністю була занурена в мовні традиції римського права) в українській культурі та суспільній свідомості. Разом з тим, в українській мові тоді не було згадки про “формальний” сенс слова “інформація”. У цьому, очевидно, й виявляється особливість докібернетичного розуміння “інформаційної” дійсності вітчизняною мовознавчою традицією.

У сучасній українській мові слово “інформація” має вже змістовніші смислові значення: відомості про навколишній світ і протікаючі процеси в ньому, що сприймаються людиною або спеціальним пристроєм (*спеціальне значення*); повідомлення, що інформують про стан справ, стан чого-небудь; науково-технічна інформація; газетна інформація; засоби масової інформації (*друк, радіо, телебачення, кіно*); генетична інформація (*спеціальне значення*) – сукупність спадкових ознак, що передаються від клітини до клітини, від організму до організму. На наш погляд, тут ми бачимо вже сучасні мовні й особливо семантичні (смислові) форми-вирази, на які здійснили вплив тенденції науково-технічного прогресу.

Незважаючи на те, що сучасна мова зберегла традиційні мовні форми позначення “інформаційної” дійсності, все ж таки вона не змогла відстояти виразніші традиції “старої” мови при позначенні сенсів слова “інформація” і пов’язаних з ним словотворень. Можна зробити попередній висновок, що в розумінні суті інформації як явища мовна мотивація при його описанні має значення не менш важливе, аніж аналіз характеристики, структури, властивостей і самого змісту цього феномена.

Отже, у докібернетичний період при позначенні сутності й змісту інформації використовувалися традиційні мовні форми: знання, повідомлення, відомості, звістка, сповіщення, інформування та інші, близькі за сенсом словотворення. У цих значеннях термін “інформація” і використовувався до 50-х років минулого століття, тобто до того часу, коли він став набувати дещо іншого змісту, особливо в математиці, кібернетиці, фізиці й техніці.

До середини XX ст. з розумінням феномену інформації в суспільних науках не виникало особливих проблем. У 30–40-і роки XX ст. результати фундаментальних відкриттів у галузі фізики й радіотехніки, пов’язані з теоретичними доробками в галузі математики й управління, привели до створення у 1946 р. першої ЕОМ у США, а згодом – в СРСР. Перші результати цих досліджень були опубліковані у книзі творця основ кібернетики Норберта Вінера “Кібернетика, або управління і зв’язок у тварині й машині” [7].

Описуючи історію кібернетики, Н. Вінер пояснював, яким чином група дослідників, що працювала над однорідними проблемами управління і зв’язку, але в різних галузях знань (математика, фізика, біологія, медицина, статистика тощо), об’єдналася під загальною назвою нової комплексної науки – кібернетики. Названа “... група вчених вже розуміла принципову єдність завдань, в центрі яких знаходилися питання зв’язку, управління і статистичної механіки (як у машині, так і в живій тканині). Але робота ускладнювалась відсутністю єдності в літературі, де ці завдання трактувалися, і відсутністю загальної термінології або хоча б єдиної назви для цієї галузі. Після тривалого обговорення ми дійшли висновку, що вся наявна термінологія так або інакше є дуже однобокою і не може належним чином сприяти розвитку цієї галузі. За прикладом інших учених, нам довелося придумати хоч би один штучний неогрецький вираз для усунення пробілів. Було вирішено назвати всю теорію управління і зв’язку в машинах і живих організмах кібернетикою від грецького слова *kubernetes*, або “рульовий”,

“керманіч”, – те ж саме грецьке слово, від якого ми в кінцевому підсумку проводимо слово *governor* (“правитель”) [8, с. 56-62]. У цьому описі події, пов’язаної із введенням наукової термінології, досить красномовно показано як створювався категоріально-понятійний апарат нової галузі знань, де використовувалася інформація.

Вторгнення у вказану царину досліджень у другій половині ХХ ст. представників так званих точних наук – математиків, фізиків, інженерів та ін., підходи й термінологія яких радикально відрізнялися від філософсько-гуманітарних концепцій, стали основною причиною складнощів, що виникли у зв’язку з розумінням феномену інформації. Проте математизовані й технізовані теорії інформації і сьогодні продовжують вельми інтенсивно розвиватися й множитися, вносячи у розуміння сучасних інформаційних процесів не тільки притаманну їм точність, але й величезну смислову плутанину. Зокрема, американський вчений К. Шеннон відзначав, що “термін “інформація” став популярним завдяки швидкому розвитку кібернетики і теорії обчислювальних машин та був введений в теоретичні дослідження швидше випадково і стосувався виключно закономірностей у сфері передачі сигналу (знаку, передаваного символу або коду)” [9].

За нашими оцінками, теорія кодування і зв’язку має вельми віддалене відношення до розуміння суті інформації (на чому наполягав і сам К. Шеннон). Сукупність цих уявлень, цілком коректно була ним названа “*математичною теорією зв’язку*”, яка в подальшому не зовсім обґрунтовано була переключаліфікована іншими авторами в “*класичну теорію інформації*”. Ця теорія в кращому разі є теорією техніки кодування і техніки передачі інформації, але не теорією самої інформації.

Парадоксальність ситуації, що виникла в науці ХХ ст. була констатована багатозначним висловом Н. Вінера, який заявив, що “інформація є інформація, а не матерія і не енергія” [7]. У цій знаменитій формулі “батька кібернетики” відобразився більше подив наукового світу того часу, аніж ясне розуміння суті справи. Таким чином, поспішні й погано продумані узагальнення, поширювані про інформацію й інформаційні процеси представниками точних наук, призвели до того, що в сучасній свідомості, у міркуваннях про інформацію багато в чому вже стирається принципова грань між людиною і твариною (і навіть машиною), що, як мінімум, є передчасним.

Револьюційні фундаментальні зміни у науці, що відбулися у ХХ ст., як відомо, привели до пошуку нових властивостей інформації. Вчені, які дослідили закономірності руху інформації, по-різному ставилися до формальних позначень її суті в різні періоди розвитку кібернетики. Розглянемо, які власне якості дослідники відносили до інформації при її включенні у процеси управління системами або при передачі повідомлень у сфері зв’язку.

Перший концептуальний висновок був пов’язаний з розумінням кількісної характеристики інформації у нових для неї історичних умовах при взаємодії безлічі елементів, предметів і явищ систем управління. Причому, до такого розуміння самостійно і майже одночасно дійшли багато вчених в галузі кібернетики [9 – 11].

Другий висновок стосується відкриття властивості інформації, пов’язаної з можливістю впливати на якість керованої системи, на зміну стану визначеності (ентропії) у її розвитку. Причому, ця ознака характеризувала кількісну сторону інформації. Н. Вінер, виділяючи таку властивість, підкреслював: “Поняття кількості інформації абсолютно природно пов’язується з класичним поняттям статистичної механіки – поняттям ентропії. Кількістю інформації в системі є міра організованості системи, так само ентропія системи є мірою дезорганізованості системи; одне рівне іншому, взятому зі зворотним знаком” [7, с. 56].

Третьою властивістю інформації, що виявляється в системах управління і зв'язку, вчені називають її сигнальний характер. Залежно від того, в яких системах виявляється ця ознака, дослідники розрізняють форму існування таких сигналів. Н. Вінер називав їх сигналом у формі повідомлення, К. Шеннон – як передаваний кодований сигнал. При цьому, Н. Вінер підкреслював, що системи управління і зв'язку невіддільні одна від одної та концентруються навколо “фундаментального поняття повідомлення”. І не важливо, чи передається повідомлення за допомогою електричних, механічних або нервових систем. Тим самим він визначав повідомлення як абстрактну категорію. З точки зору теорії названих систем, повідомлення визначається як дискретна або безперервна послідовність вимірних подій, розподілених в часі, тобто це те, що статистики називають часовим рядом.

Невід'ємною ознакою поняття інформації є органічне розуміння будь-якого повідомлення, його сенсу і значення. Це *четвертий висновок* і – як уявляється – ключ до розуміння феноменологічних властивостей інформації.

Пізніше, при узагальненні більш аніж 15-річного шляху розвитку кібернетики, Н. Вінер додав до раніше використовуваних значень терміна “інформація” (“сигнал” і “повідомлення”) ще й “команду”. Тоді ж він описав не тільки додаткові властивості інформації (стосовно суспільних відносин), але і, користуючись мовою філософії, пояснив багато сенсів теорії інформації в нових історичних умовах її розвитку.

Зокрема, він відзначав, що “інформація – це позначення змісту, одержаного із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього і пристосування до нього наших відчуттів”. І далі слідує дуже важливе методологічне зауваження: “Процес отримання і використання інформації є процесом нашого пристосування до випадковостей зовнішнього середовища і нашої життєдіяльності в цьому середовищі. Дієво жити – це означає жити, маючи у своєму розпорядженні правильну інформацію. Таким чином, повідомлення й управління так само пов'язані з самою суттю людського існування, як і з життям людини в суспільстві” [12, с. 31].

Тим самим Н. Вінер в останніх своїх роботах дав розгорнуту характеристику ролі інформації стосовно системи управління суспільними процесами. На відміну від більшості своїх колег по фундаментальній теорії інформації того часу, він розкрив “зашифровані” значення нових властивостей інформації в умовах початку розвитку інформаційного суспільства. Наприклад, описуючи у 1958 р. такі парні категорії, як “інформація і суспільство”, “інформація і безпека”, “інформація і право”, “прогрес і ентропія”, Н. Вінер був стурбований вже не стільки суто науковими проблемами, скільки соціальними наслідками створення і впровадження нової техніки. Це виявилось пророчим: “Кожне жажливе відкриття лише збільшує наше підкорення необхідності здійснювати нові відкриття. Якщо у наших лідерів не з'явиться нового розуміння обстановки, то це продовжуватиметься доти, поки весь інтелектуальний потенціал країни не буде усунений від всякого можливого творчого застосування до різноманітних потреб роду людського... Результатом появи цього нового виду зброї повинне стати збільшення ентропії на нашій планеті, поки в процесі формування розжареного дочиста горнила нової зірки не зникне будь-яка відмінність між холодом і спекою, між добром і злом, між людиною й матерією” [12, с. 135].

Як коротке резюме сформулюємо головні висновки Н. Вінера про його розуміння інформації:

– це *повідомлення* (сигнал, команда). Причому єдиною є “сигнальна” форма передачі “вимірних подій”, незалежно від того, якому вони передаються середовищу – управління машинами або суспільством;

– це позначення *змісту*, одержаного із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього. Отримувана при цьому інформація координується мозком і нервовою системою; після процесу накопичення, звірення й відбору вона приєднується до свого накопиченого запасу інформації, здійснюючи вплив на майбутні наші дії.

Змістовна сторона інформації в такому розумінні зовсім не випадкова. Єдність форми (повідомлення) і змісту (включеність свідомості у процес отримання, осмислення та використання повідомлення), їх нероздільність, а також одночасність, здавалося б, різних процесів (передача повідомлення та його отримання з одночасною обробкою і використанням) впливають із властивостей і функцій людської свідомості. Ці об’єднані в єдиний ланцюг передачі, отримання, обробки, оцінки, зберігання і використання інформації процеси становлять *інформаційний процес*. Його єдність у мовознавстві пояснюється концепцією так званого *ментально-лінгвального комплексу* – інформаційної системи, що самоорганізується на основі людського мозку, забезпечуючи сприйняття, розуміння, оцінку, зберігання, перетворення, породження і передачу інформації [13, с. 12-18]. Такий комплекс включається з моменту народження людини і вимикається у момент смерті її мозку. Названа інформаційна система – складний комплекс різнопорядкових за функціями, але однорідних за змістом та єдиних у своїй сукупності послідовностей. Процес отримання, обробки, збереження та передачі сигналу у такому комплексі, по суті, і є (за Н. Вінером) процесом координації отримання й обробки інформації.

Інакше кажучи, розуміння інформації як явища реальної дійсності може бути розщеплено на дві складові: *форму* (переданого й одержаного нами повідомлення, сигналу, команди) і *зміст* (позначення, одержане, оброблене й використане нами для адаптації й орієнтації). З огляду на викладене можна констатувати, що інформація є дуалістичною за характером категорією. Вона може бути представлена у вигляді двох дескрипторів (лексичних одиниць інформаційно-пошукової мови, які слугують для описання основного смислу змісту тексту): повідомлення (сигналу, команди) формальної властивості, позначення змістовної властивості.

Аналогічне бачення інформації викладено в роботах А. Стрельцова. У його концепції (як і Н. Вінера) найбільший інтерес представляє поділ феномена інформації на дві взаємопов’язані структурні частини. Причому, особливо важливим вбачається розуміння інформації як *відображеного у свідомості людини руху об’єктів матеріального світу, відображеного в організмі (або колективі організмів) і використовуюваного для адаптації до змін навколишньої дійсності*. Інформація, відображена в організмі людини як результат віддзеркалення, включає “інформаційну модель” людини як типу живого організму. При цьому А. Стрельцов відзначає: “Одержані організмом відомості використовуються для формування й актуалізації “інформаційної моделі”, в якій ці відомості закріплюються для подальшого використання з метою виявлення руху об’єктів матеріального світу, оцінки можливих наслідків цього руху для існування організму і вибору раціонального варіанта поведінки” [14, с. 26].

Виділяючи категоріальний зміст “інформаційної моделі” у вищому її розвитку (у людини), автор, по суті, формулює новий методологічний підхід не тільки до розуміння природи інформації, але й до пізнання (розпізнавання) різновидів такої моделі у різних людей. Звідси і сам процес отримання, обробки і використання інформації у них, відповідаючи їх же “інформаційній моделі”, може бути різним за типом. Очевидно, категорія “інформаційна модель” А. Стрельцова має важливе наукове й соціальне значення, зокрема правове.

При описанні *органічної моделі* розуміння дуалізму інформації, особливо слабо структурованої її частини у вигляді відомостей, автор вводить розуміння нового

нематеріального об’єкта права – відомостей, які мають *природне* начало, а тому є носієм природних прав людини в духовній сфері суспільних відносин.

Нове смислотворче тлумачення інформації у вигляді повідомлень і відомостей створює умови для подальшої розробки правових моделей та конструкцій, дозволяє сформулювати нові категоріальні інструменти правової системи.

Якщо ж підходити до визначення інформації та визначення її природи з філософської точки зору, то можна стверджувати, що різні позиції стосовно природи інформації були пов’язані з відмінностями щодо відображення. Звісно, той, хто ототожнював інформацію з відображенням і був упевнений, що відображення є характерним для всієї матерії, логічно приходив до висновку, що інформація – це властивість усієї матерії, включаючи неживу.

Деякі філософи спробували уникнути цього висновку, розділяючи інформацію й відображення. Зокрема, Б. Українцев прямо стверджував, що інформація виникає лише у високоорганізованій матерії і пов’язана з процесом управління. Він писав, що “без процесів управління... не може бути інформації” [15, с. 36]. Тому неорганічна матерія не володіє інформацією.

Проблеми співвідношення інформації та відображення розробляв у своїх працях В. Цонєв, який вважав, що інформація сама по собі не є відображенням. Вона становить основу, яка дозволяє суб’єкту відображати об’єкт, формувати його образ. Зі свого боку, відображення не є інформацією, незважаючи на те, що його існування без останньої неможливе. Відображення – це комплексний процес, при якому інформація передається суб’єкту, приймається ним і відтворює в ньому образ об’єкта. Іншими словами, інформація – необхідна передумова відображення, а відображення виступає як механізм фіксації й накопичення інформації поза її джерелом [16]. У цьому випадку, на думку І. Чайки, інформація постає і як змістовна частина процесу відображення, і, разом з тим, існує незалежно від нього [17, с. 313].

Інші погляди висувалися групою філософів – фахівців з теорії інформації. Вони безпосередньо спиралися на математичний підхід до інформації, прагнучи створити універсальну теорію інформації, потенційно застосовну до всіх аспектів Всесвіту і до всіх рівнів матерії, включаючи соціально організовану. До числа провідних виразників цих поглядів входили А. Берг і В. Глушков [18-19].

Загалом проаналізоване дає змогу дійти висновку, що інформація має об’єктивний характер і фактично виступає як нематеріальна “копія” явища, процесу чи самого суб’єкта – учасника взаємодії. А сам процес взаємодії, перебігаючи на матеріальному рівні, одночасно супроводжується інформаційним процесом.

Поряд з цим, видається знаковим і таким, що потребує окремого розгляду висновок Н. Віннера, що “інформація – це не матерія і не енергія”. Історично склалося, що суспільна думка протягом ХХ століття переважно орієнтувалась на поняття “*матерія*”. Водночас серед представників філософських, фізико-математичних, технічних та біологічних наук часто застосовувалося інше поняття – “*енергія*”. І лише окремі мислителі та вчені – представники ноосферної концепції й космізму, зокрема, К. Ціолковський, В. Вернадський, О. Чижевський, М. Тимофеев-Ресовський, М. Моїсєєв, А. Урсул, А. Ракітов, Р. Абдєєв, розробники теорії соціоінформаційного простору – П. Сорокін, П. Бурдже, Е. Гідденс, І. Валлерстайн та інші поряд із зазначеними термінами значну роль відводили іншому фундаментальному поняттю – “*інформації*”.

За нашими оцінками, слід акцентувати увагу на висновку німецького вченого В. Гітта про те, що “в будь-якій галузі науки і техніки дві величини здавна вважаються основоположними та універсальними: енергія і матерія. Але є ще одне поняття, котре є

таким же широким і фундаментальним – інформація. Ми маємо справу з інформацією на кожному кроці: в інформаційних технологіях, системах зв'язку, системах управління, в мовах, біологічних системах, в інформаційних системах живих клітин. Тому інформація правомірно вважається третьою універсальною та основоположною величиною...” [20].

У цілому, пріоритетними у сучасних умовах є висновки, що існуюча матерія та енергія хоча і становлять фундаментальні основи життя, але самі по собі не визначають принципової різниці між живими і неживими системами. Ця різниця визначається іншою фундаментальною основою – інформацією, властивою для усіх живих організмів.

Висновки.

Загалом підсумуємо розгляд історико-правових та філософських аспектів феномена інформації такими чином.

1. Процес формування концепцій розуміння ролі та значення інформації можна умовно розділити на три періоди: докібернетичний, кібернетичний і посткібернетичний. Водночас, незважаючи на те, що природа інформації активно досліджувалась починаючи з другої половини ХХ століття, системною проблемою й нині залишається відсутність єдиного розуміння сутності інформації.

2. При визначенні поняття “інформації” слід враховувати такі ключові аспекти:

– концептуальні засади розуміння суті інформації й теорії інформації, що містяться у дослідженнях і вживані в математиці, фізиці, кібернетиці не повністю відповідають ролі й значенню досліджуваного явища для суспільних відносин;

– поняття “інформація” не зовсім доречно впроваджувати та використовувати в контексті науково-технічних досліджень. Очевидно, що в саме цьому полягає одна з головних причин труднощів у визначенні справжнього значення цього терміна;

– у розумінні інформації та описанні її поняття мовна мотивація має не менш важливе значення, аніж аналіз характеристики, структури, природних властивостей і самого змісту цього феномена;

– не зовсім коректним видається зведення поняття “інформація” до слів “відомості”, “дані”, “сигнали”, “команди” тощо, та відповідне його юридичне трактування в чинному законодавстві.

3. Інформація, поряд з матерією та енергією є фундаментальними величинами, які становлять основу світобудови та розвитку людини, суспільства і держави.

У контексті зазначеного правомірною є постановка проблем:

– щодо наявності потреби надання юридичного визначення інформації й доцільності запровадження підходів, характерних для визначення енергії і матерії;

– стосовно пріоритетності законодавчого визначення термінів, які є базовими для інформаційної діяльності, зокрема: “інформаційні ресурси”, “відомості (дані)”, “інформаційна продукція”, “інформаційні послуги” та ін., що сприятиме розвитку економіки та нових суспільних відносин в сучасних умовах.

4. Феномен інформації вимагає подальших комплексних досліджень на рівні філософії, лінгвістики, соціології, психології, біології, права та інших галузей науки.

Використана література

1. Зарипова З.Н. Правовое регулирование образовательной реформы в России второй половины XVIII : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : 12.00.01 – теория государства и права, история государства и права, история политических и правовых учений / З.Н. Зарипова. – Н. Новгород, 2000. – 21 с.

2. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 576 с.

3. Словарь иностранных слов. – М. : Рус. яз., 1988. – 600 с.
4. Великий тлумачний словник української мови. – Режим доступу : [//www.lingvo.ua/uk/Interpret/uk](http://www.lingvo.ua/uk/Interpret/uk)
5. Кузнецов П.У. Теоретические основания информационного права : дис. на соискание науч. степени д-ра юрид. наук : 12.00.14 – административное право, финансовое право, информационное право” / Петр Уварович Кузнецов. – Екатеринбург, 2005. – С. 68.
6. Толковый словарь русского языка ; сост. Г.О. Винокур, проф. Б.А. Ларин, С.И. Ожегов, Б.М. Томашевский, Д.Н. Ушаков ; под ред. проф. Д.Н. Ушакова. – М. : Гос. инст. “Советская энциклопедия”, 1935 – 1940 : в 4-х т. – Т. 1.
7. Винер Н. Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Винер Н. ; [пер. с англ.] ; под ред. и с предисл. Г.Н. Поварова. – [2-е изд.]. – М. : Наука, 1983. – 343 с.
8. Поваров Г.Н. Норберт Винер и его “Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине” / Г.Н. Поваров : [пер. с англ.] ; под ред. и с предисл. Г.Н. Поварова. – М. : Наука, 1983. – С. 56-62.
9. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике / К. Шеннон – М. : Изд-во иностранной литературы, 1963. – 830 с.
10. Колмогоров А.Н. Алгоритм, информация, сложность / А.Н. Колмогоров. – М. : Знание, 1991. – 43 с.
11. Колмогоров А.Н. Избранные труды : в 6 т. / А.Н. Колмогоров ; отв. ред. и сост. А.Н. Ширяев. – Т. 3 : Теория информации и теория алгоритмов. – М. : Наука, 2005 – 263 с.
12. Винер Н. Кибернетика и общество. Творец и робот / Н. Винер ; [пер. с англ.] ; предисл. и примеч. И.Г. Поспелова. – М. : Тайдекс Ко, 2003. – 245 с.
13. Морковкин В.В. Язык, мышление и сознание *et vice versa* / В.В. Морковкин, А.В. Морковкина // Русский язык за рубежом. – 1994. – № 1. – С. 12-18.
14. Стрельцов А.А. Обеспечение информационной безопасности России. Теоретические и методологические основы / А.А. Стрельцов ; под ред. В.А. Садовниченко, В.П. Шерстюка. – М. : МЦНМО, 2002. – 289 с.
15. Украинцев Б.С. Информация и отражение // Вопросы философии. – 1963. – № 2. – С. 26-38.
16. Цонев В. Информация и отражение / В. Цонев. – София, 1977. – 129 с.
17. Чайка І.Ю. Проблема інформації в кібернетичній парадигмі : соціально-філософський аналіз // Гілея : зб. наук. праць ; гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2011. – Вип. 44. – С. 313.
18. Берг А. Информация и управление / А. Берг, Ю. Черняк. – М. : Экономика, 1966. – 64 с.
19. Глушков В.М. Мышление и кибернетика // Вопросы философии. – 1963. – № 1. – С. 10-24.
20. Гитт В. Информация : третья фундаментальная величина : тезисы доклада на 4-м Европейском Конгрессе по креационизму, 1990. – Режим доступа : [//www.creationism.org/crimea/text/23c.htm](http://www.creationism.org/crimea/text/23c.htm)

~~~~~ * * * ~~~~~